

न्यायिक समितिको अर्धवार्षिक प्रतिवेदन २०७७-२०७८

२०७७ श्रावण देखि २०७७ पौष मसान्त

..

महाकाली नगरपालिका
खलंगा, दार्चुला
सुदूरपश्चिम प्रदेश

बिषय सूचि

सारसंक्षेप.....	१
परिच्छेद-१ प्रारम्भ तथा परिचय.....	३
१.१ पृष्ठभूमि.....	३
१.२ महाकाली नगरपालिकाको परिचय.....	५
परिच्छेद-२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र न्यायिक अधिकार.....	७
२.१ प्रतिवेदनको उद्देश्य.....	७
२.२ प्रतिवेदन तयारी विधि.....	७
२.३ नेपालमा स्थानीय शासनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र न्यायिक अधिकार.....	८
२.३.१ स्थानीय शासनको विकास क्रम र न्यायिक अधिकार.....	८
२.३.२ संवैधानिक विकास क्रम र न्यायिक अधिकार.....	९
२.३.३ कानूनी विकास क्रम र न्यायिक अधिकार.....	११
२.४ स्थानीयतहको वर्तमान स्वरूप र न्यायिक अधिकार.....	११
२.५ न्यायिक समितिको अधिकार क्षेत्र.....	१२
२.६ क्षेत्राधिकार तथा क्षेत्राधिकार प्रयोग र न्याय तथा कार्य सम्पादन प्रक्रिया.....	१३
२.६.१ क्षेत्राधिकार.....	१३
२.६.२ अधिकार क्षेत्रको प्रयोग.....	१४
२.६.३ न्याय सम्पादन प्रक्रिया.....	१६
परिच्छेद—३ वार्षिक प्रगति विवरण.....	१८

३.१ न्यायिक समिति सम्बन्धी व्यवस्था	१८
३.२ सम्पादित क्रियाललापहरु.....	१८
३.३ न्यायिक समितिको बैठक व्यवस्थापन	१९
३.४ नगरपालिकाका कानूनहरुको विवरण.....	२१
३.५ अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था :.....	२३
३.६ मुख्य उपलब्धी	२३
३.७ स्थानीयतहमा न्यायिक समिति : अवसर.....	२४
३.८ स्थानीय तहमा न्यायिक समिति : चुनौती.....	२५
३.९ सूझाव.....	२५
३.१० न्यायिक समिति र अपेक्षा	२६

सार संक्षेप

नेपालको संविधानको धारा २१७ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिका स्तरमा विवाद निरूपण गर्न न्यायिक समिति रहने व्यावस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ८ दफा ४६ देखि ५३ सम्म स्थानीय तहमा न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार तोकिएको छ र न्याय सम्पादन प्रक्रिया सम्बन्धि व्यवस्था स्थानीय न्यायिक प्रयोजनका लागी संवैधानिक ईतिहासमा पहिलो पटक भएको हो । संविधानमा उल्लेखित व्यवस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने दायित्व स्थानीय तहमा रहेको छ । देश भरिका ७५३ वटा न्यायिक समितिबाट न्याय सम्पादन गर्ने यस प्रणालीबाट जनताको न्यायमा पहुँच सरल र सहज बनाउन मदत पुग्ने विश्वास लिएकोछ साथै विवाद समाधानका वैकल्पिक उपायहरू अवल्वन गर्दा न्यायिक प्रक्रिया जित जितको अवस्था सुनिश्चित हुने र न्याय प्रतको सन्तुष्टि तथा विश्वास बढ्नुका साथै विवाद निरूपणलाई कम खर्चिलो, कम झनझटिलो तथा मेलमेलापमुलक प्रक्रियाबाट समाधान गर्न गराउन योगदान पुग्ने अपेक्षा गरीएकोछ ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ८ को दफा ४६ देखि ५३ सम्म स्थानिय तहहरूलाई न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार तोकिएको र न्याय सम्पादन प्रक्रियालाई थप व्यवस्थित गर्न महाकाली नगरपालिकाले न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धि) ऐन २०७५ समेत जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएकोछ । निर्दिष्ट कानुनको अधिनमा रहि न्याय सम्पादन कार्यलाई पारदर्शी बनाउन, स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ५३(१) बमोजिम महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति, समितिको सचिवालय तथा कानुन ईकाईबाट सम्पादन गरिएको कार्यहरूको अभिलेखिकृत गर्ने, स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ५३(१) बमोजिम महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति, सचिवालय तथा कानुन ईकाईबाट सम्पादन गरीएका कार्यहरूको वार्षिक विवरण नगर प्रमुख मार्फत नगर सभामा पेश गर्ने, न्यायिक समितिबाट सम्पादन भएका कार्यहरू पेशगर्ने उदेश्यले यो प्रतिवेदन तयार गरीएकोछ । न्यायिक समिति अन्तरगत कार्य सम्पादन गर्दा दैनिक प्रशासनिक तथा नियमित कार्यहरू सफलता पूर्वक सम्पादन गरीनु, दैनिक प्रशासनिक तथा नियमित कार्यहरू सफलता पुर्वक सम्पादन गरिनु न्यायिक समितिका १४ वटा बैठक संचालन भई न्यायिक समिति समक्ष पेश भएका विभिन्न १२ वटा उजुरीहरू सम्बन्धि छलफल गरी आवश्यक कारवाहि गरीएकोछ । उक्त उजुरी मध्ये ९ वटा फछ्यौट भइ बाकी फछ्यौटको प्रक्रियामा रहेका छन् । नगरपालिकाको कार्य सम्पादन नियमावली २०७४ को दफा ४ उपदफा ६ बमोजिम गठन भएको विधायन समितिबाट सम्पादन गरिएको कार्यहरू अन्तरगत विभिन्न ९ वटा विधेयक तथा कार्यविधिहरूको मस्यौदा तयार गरि समिति मार्फत प्रक्रिया अनुसार कानुनको रूपमा प्रमाणिकण गराई कार्यान्वयन गरिएकोछ ।

सरकार सञ्चालनमा महत्वपूर्ण अङ्गहरूमध्ये न्यायपालिका एक महत्वपूर्ण अङ्ग रहेको छ, व्यवस्थापिकाले तयार गरेको कानून कार्यपालिकाले कार्यान्वयन गर्छ । यस क्रममा कानूनमा देखिएका अस्पष्टतालाई व्याख्या गर्ने र विवाद निरूपण गर्ने काम न्यायपालिकाले गर्छ । लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापनापछि स्थानीय तहदेखि नै सुदृढ एवम् सबल बनाउनको लागि स्थानीय नेतृत्व, स्थानीय कानून र स्थानीय सरकारको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनलेस्थानीय तहमा न्यायिक समितिको व्यवस्था गरेको छ । उल्लेखित विवादका विषय बाहेकका विषयहरू पनि न्यायिक समितिले मेलमिलापका माध्यमबाट टुङ्गो लगाउनु पर्छ । न्यायिक समितिमा निवेदन वा फिराद पेश भएपछि विपक्षीका नाउँमा म्याद पठाउने, प्रतिउत्तर बुझ्ने, प्रमाणको परीक्षण, साक्षी परीक्षण गर्ने, मेलमिलापका लागि दुवै पक्षलाई उत्प्रेरित गर्नेलगायत सबै प्रक्रिया टुङ्ग्याएर मात्र समितिले निर्णय गर्नु पर्ने व्यवस्था अवसरको रूपमा रहेकोछ ।

स्थानीय स्तरमा अदालती अभ्यासको सुरुवात निकै नै सकारात्मक र प्रभावकारी कदम भए पनि न्याय सम्पादन गर्दा देहाय चुनौतिहरू हेकाछन् ।

- न्याय सम्पादनका क्रममा कानुनी ज्ञानको अभाव हुनु तथा प्राविधिक ज्ञानको कमी रहनु,
- यथेष्ट प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी फैसला हुनसक्ने,
- चुनावबाट आएका जनप्रतिनिधि इजलासमा हुने भएकाले राजनीतिक पूर्वाग्रहीपन हुनसक्ने
- कुनै पनि मुद्दामा सीधै जिल्ला अदालतमा जान सकिने भएकाले राजनीतिक रूपले फरक विचारका व्यक्तिहरू सीधै जिल्ला अदालतमा मात्र जान सक्ने

न्यायिक समितिबाट न्याय सम्पादन प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन संघिय सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारबाट न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिको लागी समय समयमा कानून सम्वन्धि तालीमहरू संचालन गरीनु पर्ने, न्यायिक समितिकोसचिवालय तथा कानुनी ईकाइमा कार्यरत कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न न्याय तथा कानून सम्वन्धी सेवाकालीन तालीम संचालन गराई क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाईनु पर्ने, न्यायिक समितिमार्फत भए गरेका काम कारवाहिहरूका नियमित अनुगमन गरी पृष्टपोषण गर्नु पर्ने सुझाव तथा खपेक्षा समेत प्रतिवेदनमा उल्लेख गरीएकोछ ।

परिच्छेद-१ प्रारम्भ तथा परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले गाउँपालिका तथा नगरपालिका स्तरमा विवाद निरूपण गर्न न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेकोछ । स्थानीय न्यायिक प्रयोजनका लागि यो व्यवस्था नेपालको संवैधानिक इतिहासमा पहिलो पटक भएको हो । संविधानको उल्लेखित व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने दायित्व स्थानीय तहमा रहेकोछ ।

नेपालको संविधानको भाग ५ धारा ५६(१) मा "संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मुल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुनेछ" भन्ने उल्लेख छ । संविधानको धारा ५६(२) मा नेपालको "राज्य शक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तह यस संविधान र कानून बमोजिम गर्नेछन्" भनि स्पष्ट पारिदिएको छ । नेपालको संविधानको धारा २१७ को उपधारा (१) मा कानून बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्न गाउँपालिकाले गाउँपालिका उपाध्यक्ष र नगरपालिकाले नगरपालिकाको उप प्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेकोछ । संविधानको धारा २१७ को उपधारा (२) न्यायिक समितिमा गाँउसभा वा नगरसभाबाट आफु मध्येबाट निर्वाचित गरेको दुई जना सदस्यहरू रहने गरी न्यायिक समिति गठन विधि स्पष्ट गरेकोछ ।

नेपालको संविधानको धारा २१७ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिका स्तरमा विवाद निरूपण गर्न न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेकोछ । स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ८ को दफा ४६ देखि ५३ सम्म स्थानीय तहहरूको न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार तोकिएको र न्याय सम्पादन प्रक्रिया सम्बन्धि व्यवस्था स्थानीय न्यायिक प्रयोजनका लागि संवैधानिक इतिहासमा पहिलो पटक भएको हो ।

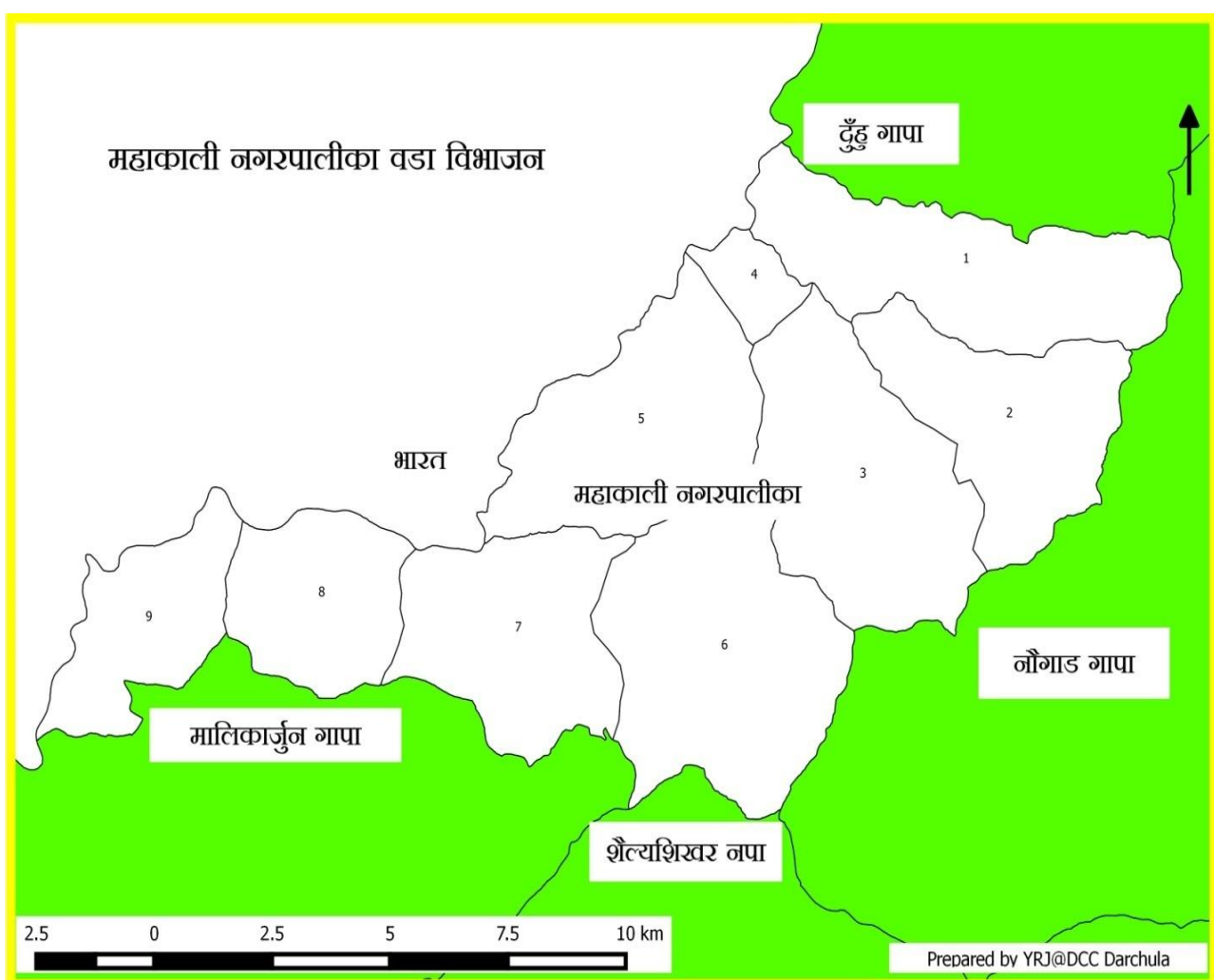
संविधानमा उल्लेखित व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने दायित्व स्थानीय तह रहेको छ । देशभरीका ७५३ वटा न्यायिक समितिबाट न्याय सम्पादन गर्ने यस प्रणालीबाट न्यायमा जनताको पहुँच सरल र सहज बनाउन मदत पुग्ने विश्वास लिइएकोछ साथै विवादको वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्दा न्यायिक प्रक्रियामा जीत जीतको अवस्था सुनिश्चित हुने र न्यायप्रतिको सन्तुष्टी तथा विश्वास बढ्नुका साथै विवाद निरूपणलाई कम खर्चिलो, कम झन्झटिलो तथा मेलमिलापमुलम प्रक्रियाबाट समाधान गर्न गराउन योगदान पुग्ने अपेक्षा गरिएकोछ ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ८ को दफा ४६ देखि ५३ सम्म स्थानीय तहहरूमा न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार तोकिएको र न्याय सम्पादन प्रक्रियालाई थप व्यवस्थित गर्न महाकाली नगरपालिकाले न्यायिक समिति(कार्यविधि सम्बन्धि) ऐन, २०७५ समेत जारी गरी कार्यान्वयनमा रहेकोछ ।

निर्दिष्ट कानूनको अधिनमा रही न्याय सम्पादन कार्यलाई पारदर्शी बनाउन, स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ५३(१) बमोजिम महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति, समितिको सचिवालय तथा कानून ईकाईबाट सम्पादन गरिएको कार्यहरूको अभिलेखिकृत गर्ने,स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ५२(२)बमोजिम महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति, समितिको सचिवालय तथा कानून समितिबाट सम्पादन गरीएको कार्यहरूको बार्षिक विवरण नगरप्रमुख मार्फत नगरसभामा पेश गर्ने, न्यायिक समितिबाट सम्पादन भएका कार्यहरूको अभिलेखिकृत प्रतिवेदन नगर कार्यपालिका तथा सम्बन्धित निकायमा पेश गर्ने उदेश्यले यो प्रतिवेदन तयार गरिएकोछ ।

१.२ महाकाली नगरपालिकाको परिचय

नेपाल राज्यको पुनः संरचना संगै नेपाल राज्यको सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत दार्चुला जिल्लाको सदरमुकाम खलंगा वरपरका क्षेत्रहरू खलंगा,छ्वापरी, काँटे धाप र दत्तु (साबिक अपी नगरपालिकाका वडा नं. ४ देखि १७ र साबिक दत्तु गा.वि.सलाई समेटेर मिति २०७३ फागुन २७ मा ९ वटा वडा विभाजन गरी स्थापना भएको महाकाली नगरपालिका हिन्दुहरूको मुख्य एवम् पवित्र धार्मिक तिर्थ स्थल कैलाश मानसरोवरको प्रवेश द्वारको रूपमा भारत उत्तराखण्ड राज्यको पिथौरागढ जिल्ला संग सिमाना जोडिइ महाकाली नदीको किनारमा अवस्थित नगरपालिका विश्वमानचित्रमा २९ डिग्री ४५ मिनेट देखि २९ डिग्री

४५ मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८० डिग्री २४ मिनेट देखि ८० डिग्री ३९ मिनेटपूर्वी देशान्तर सम्म फैलिएको यस नगरपालिकाको पूर्वमा नौगाड गाउँपालिका, पश्चिममा भारत, उत्तरमा दुहुँ गाउँपालिका र दक्षिणमा शैल्य शिखर नगरपालिका र मालिकार्जुन गाउँपालिका संग सिमाना जोडिएको छ । महाकाली नगरपालिकाले

कुलक्षेत्रफल १३५.११ वर्ग कि.मी र २१२३१ रहेको महाकाली नगरपालिका उच्च हिउँ पर्ने हिमाली क्षेत्र देखि नदी किनारामा रहेका फाँटहरूलाई समेटेर बनेको छ ।

धार्मिक एवं साँस्कृतिक शक्तिपिठहरू मौलिक साँस्कृति, प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण रहेकोले महाकाली नगरपालिका पर्यटनको प्रचुर सम्भावना बोकेको छ । प्रकृतिको अनुपम नमुनाको रूपमा जैविक विधितता तथा प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण र विविध जातजाती, भाषाभाषी धर्मावलम्बिहरूको साझा बसोबास रहेको र दार्चुला जिल्लाको सदरमुकामकोरूपमा अवस्थित छ ।

मिति २०७३ फागुन २७ मा ९ वटा वडामा विभाजित नगरपालिकाको वडा अनुसारकोसंरचना देहाय बमोजिम रहेकोछ । संलग्न विवरणमा घरधुरी र जनसंख्या २०६८ को जनगणनाको आधारमा उल्लेख गरिएकोछ ।

वडा नं	समावेशभएका साविकगाविस/नपा	साविकवडानं	घरधुरी	जनसंख्या	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	सदरमुकाम	वडाकेन्द्र	कैफियत
१	अपी	४५२६	५२९	२८२२	१३५.११	साविककोअपी नगरपालिकाको कार्यालय	छापरी	
२	अपी	७२८	३८१	२०४८			सेला	
३	अपी	९२१०	४०४	२१८०			बांज	
४	अपी	११	११७२	४२८२			बाङ्गाबगर	
५	अपी	१२२१३	६८६	२८०७			गल्फै	
६	अपी	१४	२५८	१५३९			निसील	
७	अपी	१५	२५४	१३५४			धाप	
८	अपी	१६२१७	३८४	२०१३			असीगाडा	
९	दत्तु	१देखि९	४५८	२१८६			दत्तु	
जम्मा			४५२६	२१२३१				

घरधुरी र जनसंख्या २०६८ को जनगणनाको आधारमा उल्लेख गरिएकोछ ।

परिच्छेद-२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र न्यायिक अधिकार

२.१ प्रतिवेदनको उद्देश्य

न्यायिक समितिको प्रतिवेदन तयार गर्न देहाय बमोजिम उद्देश्य रहेका छन् ।

- स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ५३ (१) बमोजिम महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समितिको सचिवालय तथा कानून ईकाईबाट सम्पादन गरीएको कार्यहरूको अभिलेखिकृत गर्ने ।
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ५३(२) बमोजिम महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति, समितिको सचिवालय तथा कानून ईकाईबाट सम्पादन गरीएको कार्यहरूको बार्षिक विवरण नगर प्रमुख मार्फत नगरसभामा पेश गर्ने ।
- न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरीएका कार्यहरूको अभिलेखिकृत प्रतिवेदन नगर कार्यपालिकामा पेश गर्ने ।

२.२ प्रतिवेदन तयारी विधि

- न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरिएका कार्यहरूको प्रतिवेदन तयार गर्न नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४, महाकाली नगरपालिका न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन, २०७५, न्यायिक समितिको बैठक पुस्तिकाहरूको विशेष अध्ययन तथा विश्लेषणगरी तयार गरिएकोछ ।
- उक्त प्रतिवेदन तयार गर्दा महाकाली नगरपालिका को कार्य सम्पादन प्रक्रियाम तथा महाकाली नगरपालिकाको कार्य सम्पादन चुस्त दुरुस्त बनाउन स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेका कानूनहरूको अध्ययन विश्लेषण तयार गरिएकोछ साथै प्रतिवेदन तयारको क्रममा देहायबमोजिम अन्य दस्तवेजहरूको समेत अध्ययन विश्लेषण गरीएकोछ ।
 - मेलमिलाप ऐन, २०६८ र मेलमिलाप नियमावली, २०७०
 - प्रमाण ऐन, २०३१
 - मुलुकी देवानी(संहिता) ऐन, २०७४,
 - मुलुकी देवानी कार्यविधि(संहिता) ऐन, २०७४
 - मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४

- मुलुकी अपराध (संहिता)ऐन, २०७४
- मुलुकि फौजदारी कार्यविधि (२०७४)
- फौजदारी कसुर(सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन कार्यविधि)
- न्यायिक समितिकार्य सम्पादन श्रोत पुस्तक २०७४,
- अन्य ऐन कानूनहरू

२.३नेपालमा स्थानीय शासनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र न्यायिक अधिकार

नेपालमास्थानीयशासनकोऐतिहासिकपृष्ठभूमिरन्यायिकअधिकारसम्बन्धिदेहायबमोजिमकोव्यवस्थारहेकोपाईन्छ ।

२.३.१स्थानीय शासनको विकास क्रम र न्यायिक अधिकार

क) गोपाल बशं: नेपालमा आज भन्दा करीव ३००० वर्ष पहिलो गोपाल वंश ५२५ वर्ष शासन गरे भन्ने ऐतिहासिक कथन रहेकोछ । यसवेला स्थानीय तहमाजेठावाठाले गाँउ टोलमा स्थिति बसाल्ने, पारिवारिक विवाद मिलाउने र गाउँ टोलमा नेतृत्वदायि भुमिका निर्वाह गर्दथे भन्ने ईतिहास कारको भनाई पाईन्छ ।

ख) महिषपाल बशं : गोपाल बशं पछि महिषपाल वशंले करीव १०० वर्ष शासन गरे भन्ने ईतिहासविद्को कथन छ । त्यस वेलाको शासन व्यवस्थाबारे स्पष्टता नपाइएकोले गाउँघरमा सम्पति सम्बन्धी तथा पारिवारिक विवाद वा केही आपसी झगडा मिलाउन स्थानीय ज्येष्ठहरूको भुमिका रहन्थ्यो भन्ने ऐतिहासिक श्रुति पाइन्छ ।

ग) किराँत काल : गोपाल बशं पछि किराँतकालमा केन्द्रिय शासन र स्थानीय शासनको अवधारणा विकास भएको पाईन्छ ।स्थानीय तहलाई थुम र पनचाली दुई तहमा विभाजन गरी पाञ्चालीलाई स्थानीय कर संकलन, कुलो, पानी, झै झगडा मिलाउने जिम्मेवारी दिएकोपाईएको छ ।

घ)लिच्छवी काल:लिच्छवीकालमा आएर बस्तीहरूलाई विषय, ग्राम, द्रड,पुर प्रदेह र देश नामका ईकाइहरू विभाजन गरीयो । यस वेला स्थानीय न्याय सम्पादन गर्ने पांच जना स्थानीय भलादमीहरूको सभा हुन्थ्यो जसलाई पान्चाली भनिन्थ्यो । पान्चालीको मुख्य काम आफ्नो ईलाका भित्रको झगडा छिनोफानो गर्नु र जनताको हितका लागि कुलो पानीको व्यवस्थागर्नु,पार्टिपौवा बनाउनु र संरक्षण गर्नु थियो । पान्चालीले छिन्न नसकेको मुद्दा मात्र मात्र अन्तिम निर्णयका लागि माथिल्लो तहमा जाने व्यवस्था भएको पाईन्छ ।

ड) मल्लकाल :मल्लकालमा स्थानीय तहलाई ग्राम टोलमा विभाजन गरिएको पाईन्छ । ग्राम प्रशासन हेर्ने जिम्मा पांच जनाको समुह भएको पन्च कतहरीको प्रमुखलाई पञ्च थकाली भनिन्थ्यो । यस न्यायपालीका र

कार्यपालीका सम्बन्धि दुवैकाम हेर्ने गर्दथ्यो । मल्लकालमा स्थानीय प्रशासनको कार्य कर संकलन, बाटो, कुलो, कुवा, धारा, पाटी, पौवा, मन्दिरनिर्माण र स्थानीय झ झगडा मेलमेलाप गराउनु थियो ।

च) शाहकाल: शाहकालमा पनि मल्लकालको पन्चकचहरीले निरन्तरता पाएको देखिन्छ । शाहकालमा स्थानीय प्रशासन चलाउने द्वारे, उमराव, चौधरी, नायके, फौजदार नियुक्त हुन्थे जसको मुख्यकाम स्थानीय स्तरमा कर संकलन, बाटो, कुलो, कुवा, धारा, पाटी, मन्दिर गुम्वा निर्माण र स्थानीय झै झगडा मेलमेलाप गराउनु थियो ।

छ) राणाकाल : राणाकालमा शासनको केन्द्रिकरणले प्राचिन कालको पान्चाली लोप भयो । तर पनि देशको प्रशासन केन्द्रवाट मात्र सञ्चालन गर्न सम्भव नभएकाले स्थानिय स्तरमा प्रशासन संचालन गर्न पहाड बन्दोवस्त गोश्वारा, मधेश बन्दोवस्त गोश्वारा, पाठशाला बन्दोवस्त अड्डा, माल अड्डा, ठाना जस्ता विकेन्द्रिकृत ईकाईहरू गठन गरिए । स्थानीय प्रशासनमा द्वारे, उमराव, चौधरी, नाईक, मुखिया, अमाली, थरी, जेठाबुढा, प्रधान, फौजदार जस्ता पदहरू राखिएसार्मा नेपालमा राज्य व्यवस्थाको प्रारम्भ सँगै स्थानीय शासन व्यवस्थित हुँदै आएको र स्थानीय मामिला सम्बन्धमा जिम्मेवार हुँदै आएको पाइन्छ ।

२.३.२ संवैधानिक विकास क्रम र न्यायिक अधिकार

नेपालको मूल कानूनको रूपमा रहेको लिखित संविधानको विकासक्रम निम्नानुसार हुँदै आएको पाइन्छ ।

१. नेपाल सरकार बैधानिक कानून, २००४ : स्थानीयस्तरमा न्याय सम्पादनको संस्थागतव्यवस्था नेपाल सरकार बैधानिक कानून, २००४ को धारा ४८ मा उल्लेख भएको पाइन्छ जसमा “ईन्साफ शीघ्र र सुलभ हिसावसँग दिइने प्रवन्ध हुनेछ । शुरुका देवानी र फौजदारी मुद्दाहरू ऐन र नियमले तोकिने बन्देज र रेखदेखमा रही ग्राम पञ्चायतहरूले गर्नेछन्” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।
२. नेपालको अन्तरिम शासन विधान, २००७ को धारा ६ मा ग्राम पञ्चायतको व्यवस्था गरीग्राम पञ्चायतलाई स्थानीय शासन संस्थाको रूपमा मान्यता दिई आवश्यक अधिकार दिने व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।
३. नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ मा स्थानीय शासन सम्बन्धी कुनै पनि संस्थागतव्यवस्था भएको पाइँदैन ।
४. नेपालको संविधान, २०१९ को भाग ८, धारा ३० र ३१ मा गाउँ पञ्चायत र नगरपञ्चायतको व्यवस्था गरियो । जसमा गाउँ र नगर पञ्चायतको काम, कर्तव्य र अधिकारकानूनद्वारा व्यवस्थित हुने उल्लेख गरिएको छ । यसमा भएका समय समयका सुधार र संशोधनबाट स्थानीय तहमा गाउँ र नगर पञ्चायतलाई स्थानीयस्तरका कुलो पैनी, बांध, सांध सीमाना, लेनदेन, कुटपिट आदि मुद्दाहरूको सुनुवाई गर्ने अधिकार दिएको पाइन्छ ।

५. **नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७** : नेपालमा प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना पश्चात जारी भएको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ मा विकेन्द्रकरण र स्थानीयनिकाय सम्बन्धी अवधारणालाई आत्मसात गरिएको थियो साथै स्थानीय स्वायत्त शासन २०५५ को दफा ३० र १०१ मा न्याय निरूपण सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको भए पनि राजपत्रमा सूचना प्रकाशित नहुदा कार्यान्वयन हुन नसकेको ।
६. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३९ (१) मा स्थानीयस्तरदेखि नै जनताको सार्वभौमसत्ताको प्रयोग गर्ने अनुकूलको वातावरण बनाई लोकतन्त्रको स्थानीयस्तरदेखि नै संस्थागत विकास, अधिकार निक्षेपण र विकेन्द्रकरणको आधारमा स्थानीय स्वायत्त शासनको व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।
७. **नेपालको संविधान**: वि.सं. २०७२ साल असोज ३ गते जारी भएको नेपालको संविधानको धारा २१७ ले गाउँपालिका र नगरपालिकामा देहाय बमोजिम एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेको छ ।
- कानून बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्न गाउँपालिका वानगरपालिकाले प्रत्येक गाउँपालिकामा उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा र प्रत्येक नगरपालिकामा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय न्यायिक समिति रहने,
 - न्यायिक समितिमा गाउँसभा र नगरसभाबाट आफूमध्येबाट निर्वाचित गरेका दुईजना सदस्य रहने व्यवस्था छ ।
 - संविधानको धारा २२६ मा गाउँसभा र नगरसभाले अनुसूचि ८ र अनुसूचि ९ बमोजिमका सूचिमा उल्लेखित विषयमा कानून बनाउन सक्नेछ र सो कानून बनाउने प्रक्रिया प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ भनी उल्लेखित छ ।
 - संविधानको अनुसूचि-८ को स्थानीय तहको अधिकारको सूचीको क्रमसंख्या १२ मा गाउँसभा, नगरसभा, जिल्लासभा, स्थानीय अदालत, मेलमिलाप र मध्यस्थताको व्यवस्थापन उल्लेख भएको छ ।
 - नेपालको संविधानको अनुसार नेपाल सरकारले जारी गरेको स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ४६ देखि ५३ सम्म स्थानीय तहमा न्याय निरूपण सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
- ८) गाउँपालिका/नगरपालिकालाई निश्चित स्थानीय विवादहरू निरूपण गर्ने अधिकार दिइनु भनेको न्यायप्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउनुका साथै न्यायमा नागरिकको पहुँच बढाउनु हो । यही भावनाका साथ नेपालको संविधानले स्थानीय तहमा कानून बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी नेपालको राज्य संरचना र शासन व्यवस्थाको विभिन्न कालखण्डमा स्थानीय तहले आर्थिक विकास, पूर्वाधार विकास निर्माण र कुनै न कुनै रूपमा न्यायिक अधिकारको प्रयोग गर्दै आएको पाइएको छ ।

२.३.३ कानूनी विकास क्रम र न्यायिक अधिकार

नेपालमा कानूनी क्षेत्रको विकासलाई हेर्दा प्राचीन कालमा मानिसहरूको व्यवहार, ईमान, जमान, धर्म र विश्वासमा आधारित भएको पाइन्छ। परापूर्व कालमा घरायसी व्यवहारका निमित्त लिखतको आवश्यकता मानिदैनथ्यो आवश्यक भएमा साक्षीहरूका बीचमा व्यवहार गरिन्थ्यो। हालका हाम्रा कानूनी प्रावधान र प्रक्रिया धेरैजसो वि.सं. भन्दा ३०० वर्ष पहिले लेखिएको कौटिल्य अर्थशास्त्रबाट निर्देशित भएको पाइन्छ। उदाहरणका लागि कुनै मुद्दाका प्रतिवादीलाई ३ देखि ७ दिनसम्मको म्याद दिनुपर्छ। किनभने वादी मुद्दाको विषयमा पहिले नै आफ्नो कुरा निश्चय गरेर वादी दावी गरेको हुन्छ भने प्रतिवादीले मुद्दाको विषयमा पहिले नै निश्चय गरिसकेको हुँदैन भन्ने उल्लेख थियो (कौटिल्य अर्थशास्त्र, अध्याय १)।

मनुस्मृतिमा “जवर्जस्ति लेनदेनमा कागज गराएको भए मान्यता नहुने र जग्गा खिचोला वासीमा विवादमा साक्षिले भनेको चार किल्ला प्रमाण मानी लेख्नुपर्ने” उल्लेख पाइन्छ (मनुस्मृति)।

याज्ञवल्क्यस्मृतिले राजामा विन्ति गर्ने वादीले प्रतिवादीका विषयमा जे उजुर गर्छ त्यो लेख्नुपर्छ र अन्तमा वादीको नाउं, थर, वतन र मिति लेख्नु पर्छ भनिएको छ। त्यसपछि प्रतिवादीलाई भिकाई वादीले लेखाएको उजुरीको कुरा सुनाई वादीकै अगाडी प्रवादीको उजुरी खण्डन लेख्नु भन्ने उल्लेख छ। यदि प्रतिवादीले यस विषयमा यिनै वादीसँग यसै विषयमा पहिले मुद्दा परी मैले जितेको प्राङ्गणाय छ भन्छ भने सो कुरा पनि लेखाउनुपर्छ भनिएको छ (याज्ञवल्क्यस्मृति)। याज्ञवल्क्यस्मृतिमा धनी र ऋणीहरूका बीचमा ऋण लिने दिने निश्चय भएपछि साक्षीहरूको सामुन्नेमा तमसुक पत्र लेख्दा “लेख्यं तु तस्मिन् धनिक पूर्वकम्” भनिएकाले “लिखितम् धनिका नाम” बाट तमसुक लेख्न प्रक्रिया शुरु गर्ने चलन भयो।

२.४ स्थानीय तहको वर्तमान स्वरूप र न्यायिक अधिकार

नेपालको संविधानको भाग ५ धारा ५६ (१) मा “संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचनासंघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुनेछ” भन्ने उल्लेख छ। संविधानको धारा ५६ (२) मानेपालको “राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले यस संविधान तथा कानून बमोजिम गर्नेछन्” भनी स्पष्ट गरिएको छ। नेपालको संविधानको धारा २१७ उपधारा (१) मा कानून बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विवाद निरूपण गर्न नगरपालिकाले नगरपालिकाको उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेको छ। संविधानको धारा २१७ उपधारा (२) मा न्यायिक समितिमा गाउँसभावा नगरसभाबाट आफू मध्येबाट निर्वाचित गरेका दुईजना सदस्यहरू रहने गरी न्यायिक समितिको गठनविधि स्पष्ट गरेको छ।

न्यायिक समितिले सम्पादन गर्नुपर्ने न्यायिक कार्य सम्बन्धी व्यवस्था स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ८ को दफा ४६ देखि दफा ५३ सम्म गरिएको छ। नगरपालिकाले ऐनको परिच्छेद ८ अनुसारको

न्यायिक कार्यसम्पादन गर्दा विवादको प्रकृति हेरी विभिन्न विषयगत ऐन तथा मुख्य रूपमा देहायका कानूनलाई ध्यानदिनुपर्ने हुन्छ:

- मेलमिलालप ऐन, २०६८ र मेलमिलाप नियमावली, २०७० (परिशिष्टमा उल्लेखित)
- प्रमाण ऐन, २०३१ (परिशिष्टमा उल्लेखित)
- मुलुकी देवानी (संहिता) ऐन, २०७४,
- मुलुकी देवानी कार्यविधि (संहिता) ऐन, २०७४,
- मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन, २०७४,
- मुलुकी फौजदारी कार्यविधि (संहिता) ऐन, २०७४,
- फौजदारी कसुर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४,
- महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समितिका(कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन, २०७५
- न्यायिक समितिको कार्य सम्पादन श्रोत पुस्तक, २०७४ र
- अन्य प्रचलित ऐन कानूनहरू र
- महाकाली नगरपालिकाले स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएका ऐन, नियमावली, कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्डहरू ।

२.५ न्यायिक समितिको अधिकार क्षेत्र

न्यायिक समितिबाट स्थानीय तहको न्याय निरूपण सम्बन्धि कार्य सम्पादन गर्न स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा भएको कानूनी व्यवस्था अनुसार महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन २०७५ नगर सभाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याईएकोछ र सो ऐन बमोजिम न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार देहाय बमोजिम निर्धारण गरिएकोछ ।

१) महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन, २०७५ दफा (६) बमोजिम समितिलाई देहाय उजुरीहरूमा कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार रहेकोछ

(क) स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ अन्तर्गतको उजुरी,

(ख) मेलमिलाप ऐन, २०६८ अनुसार मेलमिलापको लागि नगरपालिकामा प्रेषित उजुरी,

(ग) संविधानको अनुसूची-८ अन्तर्गतको एकल अधिकार अन्तर्गत सभाले बनाएको कानून बमोजिम निरूपण हुने गरी सिर्जित उजुरी, तथा

(घ) प्रचलित कानूनले नगरपालिकाले हेर्ने भनि तोकेका उजुरीहरू ।

२) महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन, २०७५ दफा (६) अन्तर्गतका मध्ये देहाय अधिकारक्षेत्रका उजुरीहरूमा कारवाही र किनारा गर्न सक्नेछ ।

(क) व्यक्तिको हकमा उजुरीका सबै पक्ष नगरपालिकाको भैगोलिक क्षेत्राधिकार भित्र बसोबास गरीरहेको,

- (ख) प्रचलित कानून र संविधानको भाग ११ अन्तर्गतको कुनै अदालत वा न्यायाधीकरण वा निकायको क्षेत्राधिकार भित्र नरहेको,
- (ग) नगरपालिकाको क्षेत्राधिकार भित्र परेका कुनै अदालत वा निकायबाट मेलमिलाप वा मिलापत्रको लागि प्रेषित गरीएको,
- (घ) अचल सम्पत्ति समावेश रहेको विषयमा सो अचल सम्पत्ति नगरपालिकाको भैगोलिक क्षेत्राधिकार भित्र रहिरहेको,
- (ङ) कुनै घटनासँग सम्बन्धित विषयवस्तु रहेकोमा सो घटना नगरपालिकाको भैगोलिक क्षेत्र भित्र घटेको।

२.६ क्षेत्राधिकार तथा क्षेत्राधिकार प्रयोग र न्याय तथा कार्य सम्पादन प्रक्रिया

२.६.१ क्षेत्राधिकार

- १) स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ दफा ४७(१) बमोजिमको क्षेत्राधिकार देहाय बमोजिम विवादको निरूपण गर्ने अधिकार रहेको छ ।
 - (क) आलीधुर, बाँध पैनी, कुलो वा पानीघाटको बाँडफाँड तथा उपयोग,
 - (ख) आर्काको बाली नोक्सानी गरेको,
 - (ग) चरन, घाँस, दाउरा,
 - (घ) ज्याल मजुरी नदिएको,
 - (ङ) घरपालुवा पशुपंक्षी हराएको वा पाएको,
 - (च) ज्येष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेको,
 - (छ) नाबालक छोरा छोरी वा पति पत्नीलाई ईज्जत आमद अनुसार खान लाउन वाशिक्षादीक्षा नदिएको
 - (ज) वार्षिक पच्चीस लाख रुपैयाँसम्मको विगो भएको घर बहाल र घर बहाल सुविधा,
 - (झ) अन्य व्यक्तिको घर, जग्गा वा सम्पत्तिलाई असर पर्ने गरी रुख विरुवा लगाएको,
 - (ञ) आफ्नो घर वा बलेसीबाट अर्काको घर, जग्गा वा सार्वजनिक बाटोमा पानी झारेको,
 - (ट) साँधियारको जग्गातर्फ भ्याल राखी घर बनाउनु पर्दा कानून बमोजिम छोड्नु पर्नेपरिमाणको जग्गा नछोडी बनाएको,
 - (ठ) कसैको हक वा स्वामीत्वमा भएपनि परापूर्वकाल देखि सार्वजनिकरूपमा प्रयोग हुँदै आएकोबाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउने चौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी,पौवा, अन्त्यष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थलको उपयोग गर्ननदिएको वा बाधा पुऱ्याएको,
 - (ड) सङ्घीय वा प्रदेश कानूनले स्थानीय तहबाट निरूपण हुने भनी तोकेका अन्य विवाद ।
- २) स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ दफा ४७ (२) अनुसार देहाय बमोजिमका विवादमा न्यायिक समितिले मेलमिलापको माध्यमबाट मात्र निरूपण गराउन पाउँछ, यी विवादका विषयमा निर्णय दिनपाउँदैन ।
 - (क) सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक एकाको हकको जग्गा अर्कोले चापी, मिचीवा घुसाई खाएको,

- (ख) सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक आफ्नो हक नपुग्ने अरुको जग्गमा घर बाकुनै संरचना बनाएको,
- (ग) पति-पत्नीबीचको सम्बन्धविच्छेद
- (घ) अङ्गभङ्ग बाहेकको बढीमा एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने कुटपिट,
- (ङ) गाली बेईज्जती,
- (च) लुटपिट,
- (छ) पशुपंक्षी छाडा छाडेको वा पशुपंक्षी राख्दा वा पाल्दा लापरवाही गरी अरुलाई असरपारेको,
- (ज) अरुको आवासमा अनधिकृत प्रवेश गरेको,
- (झ) अर्काको हक भोगमा रहेको जग्गा आबाद वा भोग चलन गरेको,
- (ञ) ध्वनी प्रदुषण गरी वा फोहोरमैला फ्याँकी छिमेकीलाई असर पुऱ्याएको,
- (ट) प्रचलित कानून मेलमिलाप हुन सक्ने व्यक्ति बादी भई दायर हुने अन्य देवानी र एकवर्षसम्म कैद हुन सक्ने फौजदारी विवाद ।

- ३)स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ४७ (२) बमोजिम विवादको सम्बन्धमा पक्षले चाहेमा सिधैअदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्छन ।
- ४) प्रचलित कानूनमा मुद्दा हेर्ने निकाय समक्ष निवेदन दिने कुनै हदम्याद तोकिएकोमा सोही म्यादभित्र रकुनै हदम्याद नतोकिएकोमा त्यस्तो कार्य भए गरेको मितिले पैँतीस दिनभित्र न्यायिक समिति समक्षनिवेदन दिनुपर्नेछ ।

२.६.२ अधिकार क्षेत्रको प्रयोग

स्थानिय सरकार संचालन ऐन, २०७४कोदफा (४८) अनुसार न्यायिक समितिको अधिकार क्षेत्र प्रयोग गर्न देहाय बमोजिम गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेकोछ ।

- (१) **समितिकोनिर्णय प्रकृया:** न्यायिक समितिकाव अधिकार क्षेत्रको प्रयोग न्यायिका समिति संयोजक रसदस्यको समुहिक रूपमा प्रयोग गर्नेछन् र बहुमतको राय न्यायिक समितिको निर्णय मानिनेछ । न्यायिका समितिको संयोजक र अर्को एक जना सदस्यको उपस्थिति भएमा विवादको कारवाहीतथा किनारा गर्न सकिनेछ । न्यायिक समितिकासंयोजक र अर्को एक जना सदस्यको उपस्थितिभएमा विवादको किनारा गर्न बाहेक अरु कारवाहि गर्न सकिनेछ । कुनै कारणले संयोजकको पद रिक्त भएमा न्यायिक समितिमा रहेका अन्य दुई जना सदस्यको सर्वसम्मतिमा विवादको कारवाहि र किनार गर्न सकिनेछ ।
- (२) **स्वार्थ गाँसिएका मुद्दा नहेर्ने :** कुनै विवादको सम्बन्धमा न्यायिक समितिको संयोजक वा कुनै सदस्यको निजी सरोकार वा स्वार्थ गाँसिएको वा त्यस्तो संयोजक वा सदस्यको नाताभित्रका व्यक्ति विवादको पक्ष भएमा निजबाट सो विवादको कारवाही र किनारा हुन सक्नेछैन । कुनै संयोजक वा सदस्यले हेर्न नमिल्ने विवादको हकमा त्यस्तो संयोजक वा सदस्य बाहेकका अन्य सदस्यले विवादको कारवाही र किनारा गर्न सक्नेछन् ।

संयोजक र सबै सदस्यले त्यस्तो विवादको कारबाही र किनार गर्न नमिल्ने भएमा सम्बन्धित सभाले तीन जना सदस्यलाई सो विवादको मात्र कारबाही र किनारा गर्ने गरी तोक्नु पर्नेछ । विवादको कारबाही र किनारा गर्दा तीन जना सदस्यमध्येको ज्येष्ठ सदस्यले न्यायिक समितिको संयोजक भई काम गर्नेछ ।

(३) **अन्य न्यायिक निकायका मुद्दा नहेर्ने** :स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४७ मा उल्लेखित विवाद वा उजुरीकाविषयमा अन्य न्यायिक निकायमा उजुरी परेको जानकारी प्राप्त हुन आएमा सो निकायबाटविवादको टुंगो नलागेसम्म न्यायिक समिति यस विषयमा प्रवेश नगर्न सक्नेछ ।

(४) **सम्पत्ति रोक्का र फुकुवा गर्न सक्ने** :न्यायिक समितिले आफु समक्ष परेको विवादमा बादीले प्रतिवादीको नाममा कुनै बैङ्क,कम्पनी, वित्तीय संस्था वा अन्य कुनै निकायमा रहेको खाता, निक्षेप वा प्रतिवादीले पाउनेकुनै रकम यथास्थितिमा राखी कसैलाई भुक्तानी नगर्न नगराउन वा प्रतिवादीको हकभोगको कुनै अचल सम्पत्ति कसैलाई कुनै पनि व्यहोराले हक हस्तान्तरण गर्नबाटरोक्काको लागि निवेदन दिएकोमा न्यायिक समितिले प्रारम्भिक जाँचबुझबाट सो बमोजिमगर्न उपयुक्त देखेमा अवधि तोकी रोक्काको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनसक्नेछ र त्यसरी लेखी पठाएकोमा सो बमोजिम रोक्का गरी त्यसको जानकारी न्यायिकसमितिलाई दिनु पर्नेछ ।सम्पत्ति रोक्का भएकोमा प्रतिवादीले त्यस्तो रोक्का फुकुवा गर्नको लागि न्यायिक समितिसमक्ष निवेदन दिएमा सो समितिले त्यस्तो निवेदन बमोजिम रोक्का फुकुवा गर्न मनासिबदेखेमा र रोक्का फुकुवाको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरीलेखी पठाएकोमा सो बमोजिम रोक्का फुकुवा गरी त्यसको जानकारी न्यायिक समितिलाई दिनु पर्नेछ ।

(५) **अन्तरिम संरक्षणामक आदेश दिन सक्ने** :न्यायिक समितिले अधिकार क्षेत्र प्रयोग गर्दा पति पत्नी बीचको वा ज्येष्ठ नागरिककोसंरक्षण सम्बन्धी विवादमा पीडित, निजको नाबालक सन्तान वा निजसँग आश्रित अन्यकुनै व्यक्तिको हितको लागि सम्बन्धित पक्षलाई देहायको अन्तरिम संरक्षणात्मक आदेशसमेत दिन सक्नेछ:-

(क) पीडितलाई निज बसी आएको घरमा बसोबास गर्न दिन, खान लाउन दिन,कुटपिट नगर्न तथा शिष्ट र सभ्यव्यवहार गर्न,

(ख) पीडितलाई शारीरिक वा मानसिक चोट पुगेको भएमा उपचार गराउन,

(ग) पीडितलाई अलगरूपमा बसोबासको प्रबन्ध गर्नु पर्ने देखिएमा सोको व्यवस्थागर्न र त्यसरी अलग बस्दा निजको भरणपोषणको लागि उचित व्यवस्था गर्न,

(घ) पीडितलाई गालीगौज गर्ने, धम्की दिने वा असभ्य व्यवहार गर्ने कार्य नगर्न,नगराउन,

(ङ) पीडितको हित र सुरक्षाको लागि अन्य आवश्यक र उपयुक्त कुरा वा गराउन ।

कुनै विवाद सम्बन्धमा न्यायिक समितिमा कुनै निवेदन परेकोमा प्रचलितकानूनमा मुद्दा गर्ने निकाय समक्ष प्रतिवादी उपस्थित हुनु पर्ने म्यादकिटिएको भए सोही म्यादभिन्त्र र म्याद किटिएको नभएमा बाटोका म्यादबाहेक पन्ध्र दिनभिन्त्र प्रतिवादी आफै वा आफ्नो वारेस मार्फत लिखितव्यहोरा सहित न्यायिक समिति समक्ष उपस्थित हुनु पर्नेछ ।विवादमा न्यायिक समितिले मेलमिलाप गराउने प्रयोजनको लागि प्रत्येकवडामा मेलमिलाप केन्द्र गठन गर्नेछ ।कुनै पनि वडामा एकभन्दा बढी मेलमिलाप केन्द्र भएमा न्यायिक समितिलेविवादको पक्षहरूले रोजेको वा सो विषयमा पक्षहरूबीच सहमति नभएमासो वडाको कुनै मेलमिलाप केन्द्रमा मेलमिलापद्वारा विवाद समाधानकोलागि पठाउन सक्नेछ ।न्यायिक समितिले विवादको निवेदनमा कारबाही र किनारा गर्न निवेदनदर्ता, त्यस्तो विवादको आवश्यक

जाँचबुझ तथा कारबाही, म्याद तामेली, पक्षहरू उपस्थित गराउने तथा मिलापत्र गराउने प्रकृया, विवादको किनारागर्नु पर्ने अवधि, लागत कट्टा गर्ने लगायतका विवादको निरूपण सम्बन्धी अन्य कार्यविधि स्थानीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

२.६.३ न्याय सम्पादन प्रक्रिया

स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ४९, बमोजिम न्यायिक समितिले आफु समक्ष पेश भएको विवादको निवेदन दर्ता गरी न्यायिक कार्यविधि सम्बन्धी ऐन २०७५ को अनुसूची-२ बमोजिम दर्ता निस्सा सम्बन्धित पक्षलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । न्यायिक समितिमा कुनै विवाद सम्बन्धमा निवेदन वा उजुरी प्राप्त भए पश्चात न्यायिक समिति (कार्यविधि) ऐन, २०७५ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ अनुसार देहाय प्रक्रिया पुरा गरी न्याय सम्पादन गर्नु पर्छ ।

• समितिले मेलमिलाप गराउने :

- (क) न्यायिक समितिले आफूल समक्ष पेश भएको विवादको निवेदनको कारवाही र किनारा गर्दा सम्भव भए सम्म मेलमिलाप गर्न प्रोत्साहन गरी दुवै पक्षको सहमतिमा मिलापत्र गराउनु पर्नेछ ।
- (ख) पक्षहरूबीच मिलापत्र हुन नसकेमा ऐनको दफा ४७(१) मा उल्लेखित विवादमा न्यायिक समितिले कानून बमोजिम विवादको कारवाही र किनारा गर्नु पर्नेछ ।
- (ग) मिलापत्र गराउँदा न्यायिक समितिले आफुले सुचिकृत गरेको मेलमिलापकर्ताबाट गराउनु गर्नेछ ।
- (घ) न्यायिक समितिले ऐनको दफा ४७(२) मा उल्लेखित विवादमा प्रितवादी उपस्थित भएको मितिले तीन महिनिभित्र मेलमिलापको माध्यमबाट टुङ्ग्याउनु व्यवस्था रहेकोछ । सो अवधि भित्र मेलमिलाप हुन नसकेमा रोही व्यहोरा उल्लेख गरी पक्षलाई अदालत जान सुनाई विवाद र सी सँग सम्बन्धित मिसिल कागज प्रमाण समेत सम्बन्धित अदालतमा पठाई दिनु पर्नेछ ।
- (ङ) पक्ष हाजिर हुन आएमा सम्बन्धित अदालतले प्रचलित कानून बमोजिम सो मुद्दाको कारवाही किनारा गर्नुपर्नेछ ।

- लिखित जानकारी दिनुपर्ने: (स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ५०) न्यायिक समितिबाट विवादको अन्तिम निर्णय भएको मितिले पैतिस दिनभित्र सम्बन्धित पक्षलाई सो निर्णयको प्रमाणित प्रतिलिपि उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

- **पुनरावेदन गर्न सक्ने:** (स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ५१) न्यायिक समितिबाट भएको निर्णयमा चित नबुझ्ने पक्षले निर्णय जानकारीपाएको मितिले पैतीस दिनिभन्ने सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।
- **मिलापत्र वा निर्णय कार्यान्वयन गर्ने:** (स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ५२)
 - न्यायिक समितिबाट भएको मिलापत्र वा निर्णयको कार्यपालिकाले तत्काल कार्यान्वयन गर्नु गराउनु पर्नेछ ।
 - न्यायिक समितिबाट भएको मितिपत्र र निर्णय कार्यान्वयन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय कानून बमोजिम हुनेछ ।
- **अभिलेख राख्नुपर्ने:**(स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ५३)
गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले न्यायिक समितिबाटमिलापत्र वा निर्णय भएका विवादसँग सम्बन्धित लिखत, मिलापत्र वा निर्णयको अभिलेख व्यवस्थित र सुरक्षित रूपमा राख्नुपर्नेछ ।
- **सभामा प्रतिवेदन पेश गर्ने:** (स्थानीय सरकार संचालन ऐन,२०७४ को दफा ५३)
न्यायिक समितिले आफुले गरेका कामको वार्षिक विवरण अध्यक्ष वा प्रमुख मार्फत सम्बन्धित सभामा पेश गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद—३ बार्षिक प्रगति विवरण

३.१ न्यायिक समिति सम्बन्धी व्यवस्था

महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समितिको न्यायिक समिति नेपालको संविधान स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन २०७५ बमोजिम नगरसभाबाट देहाय बमोजिम न्यायिक समिति गठन गरी कार्यान्वयनमा ल्याईएकोछ।

तपसिल:

श्री सुना बोहरा	संयोजक
श्री पदम सिंह महारा वडा अध्यक्ष वडानं ३	सदस्य
श्री प्रदेशी सुनार कार्यपालिका सदस्य	सदस्य
कानुनी ईकाई प्रमुख कर्मचारी	सदस्यसचिव

३ २.सम्पादित क्रियाकलापहरु

आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ को पौष मसान्त सम्ममा न्यायिक समिति, सचिवालय, कानुनी मामिला ईकाईबाट सम्पादन गरिएका क्रियाकलापहरु देहाय बमोजिम रहेकाछन् ।

क) दैनिक प्रशासनीक तथा नियमित कार्यहरु

- महाकाली नगरपालिका नगरकार्यपालिको कार्यलय,कानुनी ईकाईबाट सम्पादन गरिनु पर्ने दैनिक नियमित क्रियाकलापहरु सक्पादन गर्न श्री युवराज जोशी अधिकृत स्तर छैठौंलाई उजुरी प्रशासकको जिम्मेवारी तोकिएकोछ। न्यायिक समितिमार्फत न्याय सम्पादन लगायत कानुनी सहायताका लागि कानुन व्यवसायि श्री हरिश चन्द्र जोशीलाई महाकाली नगरपालिकाको कानुनी सल्लाहकार तोकिएकोछ ।
- आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ पौष मसान्त सम्ममा कानुन ईकाईबाट ९ वटा पत्रहरु आन्तरिक चलानी र ११ वटा पात्रहरु आन्तरिक दर्ता भई दैनिक कानुनी कार्य सम्पादन गरिएकोछ ।
- आ.ब. २०७६/०७७ अवधिमा दर्ता भई फर्छौट हुन बाकि र यस आ. ब. २०७७/०७८ मा न्यायिक समिति समक्ष पेश भएका उजुरी फर्स्यौट भई सकेको नियमानुसार कारवाहि गर्ने प्रक्रिया व्यवस्थित गरिएकोछ ।

- नगरपालिकाका विभिन्न समितिहरूको बैठकमा कानुनी परामर्श सहित विभिन्न मितिमा संचालन भएका बैठकहरूमा सहभागि भई सहजीकरण गरिएकोछ ।
- कार्यपालिका बैठक संचालन गर्न आवश्यक व्यवस्थापकीय प्रबन्ध मिलाउन नियमित सहयोग गरिएको छ ।
- कानुनी ईकाईलाई तोकिएका अन्य कार्यहरू सम्पादनमा सहयोग गरिएकोछ ।

३.३ न्यायिक समितिको बैठक व्यवस्थापन

२०७७ श्रावण देखि २०७७ पौषमसान्त सम्म विभिन्न मिति र समयमा १४ वटा बैठक संचालन भई तपसिल बमोजिम कार्य सम्पादन गरिएकोछ ।

- गत आर्थिक बर्ष २०७६/०७७ बाट सारिएका उजुरी र यस आ.ब. २०७७/०७८ को पौष मसान्त सम्म यस महाकाली नगरपालिकाको न्यायिक समिति समक्ष पेश भएका उजुरीहरूको विवरण देहाय बमोजिम रहेकोछ ।

गत आ.ब.को अत्या सहित कुल पेश भएका उजुरी संख्या	दरपीठ गरिएको संख्या	उजुरी फिर्ता/संख्या	मेलमिलाप हुन नसकी सम्बन्धित निकायमा पठाइएको संख्या	उजुरी फछ्यौट भई लगत कट्टा गरिएको संख्या	छलफलको कममा रहेको संख्या	कारवाही नभएको संख्या
१२	०	०	१	८	३	

- स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ कोदफा (४९) को उपदफा (१०) बमोजिम न्यायिक समितिको कार्य सम्पादन व्यवस्थित गर्न वडाहरूमा मेलमिलाप केन्द्र स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने व्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय मेलमिलाप केन्द्र स्थापना तथा व्यवस्थापनको प्रक्रिया संचालन गरिएकोछ ।
- उजुरी सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

क्र स	उजुरीको विवरण	पक्ष	विपक्ष	दर्ता	अवस्था
१	पसल संचालनमा रोक	कमला टमटा	प्रेम निरौला	०७७।४/ ६	फछ्यौट हुन बाँकी
२	ज्याला मजदुरी सम्बन्धमा	दिपा लोहार	गजेन्द्र बहादुर बम	२०७७।४/३२	फछ्यौट
३	घर झगडा	विन्दु ओड	रघुविर ओड	२०७७।५/४	फछ्यौट हुन बाँकी
४	ज्याला मजदुरी सम्बन्धमा/लेनदेन	धन सिंह बडाल	धन सिंह कुँवर	२०७७।५/२९	फछ्यौट

क्र स	उजुरीको विवरण	पक्ष	विपक्ष	दर्ता	अवस्था
५	घरायसी विवाद	तेज लुहार	पार्वती लुहार	२०७७/६/८	फछ्यौट
६	लेनदेन	दिपकराम कामी	शंकर सिंह कामी		फछ्यौट हुन बाँकी
७	गालि गलौच	जसु लोहार	राजु लोहार	२०७७/७/१५	फछ्यौट
८	गालि गलौच	जानकी कार्की	मान सिंह कार्की	२०७७/७/१७	फछ्यौट
९	कुलो सम्बन्धमा	दल बहादुर पाल	चक्र सिंह बोहरा	२०७७/८/२१	फछ्यौट
१०	जमिन च्यापि घरमा झ्याप हालेको	प्रेम सिंह महर	आन सिंह फर्सवान	२०७७।८/१९	सम्बन्धित निकायमा पठाएको
११	लेनदेन सम्बन्धमा	गौरी धामी	बिष्णु सिंह धामी	२०७७/८/१८	फछ्यौट
१२	लेनदेन सम्बन्धमा	गोपालसिंह महर	बीर दत्त जोशी	२०७७/९/९	फछ्यौट

(ग) स्थानीय ऐन, नियम कार्यविधि, निर्देशिका सम्बन्धी व्यवस्था

नगरपालिकाको कार्य विभाजन नियमावली, २०७४ को नियम ४ को उपनियम ६ बमोजिम गठन गरिएको विद्यायन समितिको कार्य समेत सहजीकरण गरिने भएकोले सो शाखाबाट सम्पादन गरिएका नियमित कार्यहरूका अतिरिक्त तपसिल बमोजिम विधेयकहरू अन्तिम मस्यौदा तयार गरी कानूनको रूपमा प्रमाणिकरण गराई कार्यान्वयनमा ल्याईएकोछ ।

- सुपथ मूल्य पसल संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- नगर प्रमुख रोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०७७
- योजना तर्जुमा कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५ पहिलो संशोधन २०७७
- नगर एम्बुलेन्स संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- शहरी विकास तथा घर नक्शा पास सम्बन्धी कार्यविधि २०७७
- कृषक पेन्सन सम्बन्धी कार्यविधि २०७७
- हाट बजार संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- लैंगिक हिंसा निवारण कोष संचालन कार्यविधि २०७७
- वातावरण तथा प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन ऐन २०७७

३.४ नगरपालिकाका कानूनहरूको विवरण

महाकाली नगरपालिका कार्य सम्पादन चुस्त दुरुस्त बनाउन हाल सम्म तपसिल बमोजिम कानूनहरू स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् ।

दर्ता नं.	कानूनको नाम (ऐन, नियम, कार्यविधि निर्देशिका मापदण्ड)	कैफियत
१	कार्यपालिकाको बैठक संचालन सम्बन्धी कार्यविधि २०७४	
२	नगर सभा संचालन सम्बन्धी कार्यविधि २०७४	
३	निर्णय वा आदेश र अधिकार पत्रको प्रमाणिकरण (कार्यविधि) नियमावली २०७४	संशोधन सहित
४	नगरपालिका (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४	
५	नगरपालिका (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०७४	
६	एफ.एम. रेडियो (व्यवस्थापन तथा संचालन) कार्यविधि, २०७४	
७	नगरपालिकाका पदाधिकारीहरूको आचार संहिता, २०७४	
८	प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७५	
९	राजपत्र प्रकाशन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	
१०	न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन, २०७५	
११	बिपद् व्यवस्थापन विशेष कोष संचालन निर्देशिका, २०७५	संशोधन सहित
१२	मर्मत सम्भार कोष संचालन निर्देशिका, २०७५	
१३	योजना संचालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४	
१४	उपभोक्ता समिति गठन, पचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि २०७४	
१५	भवन तथा बस्ती विकास शहरी योजना निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०७५	
१६	शिक्षा नियमावली, २०७५	
१७	नगरपालिकाको सहकारी ऐन, २०७५	
१८	एकीकृत सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५	
१९	अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परिचय पत्र वितरण कार्यविधि, २०७५	
२०	घर नक्शा पास कार्यविधि, २०७५	
२१	जलस्रोत उपयोग सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	
२२	सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५	
२३	उर्जा विकास सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	
२४	व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	
२५	साना सिंचाई विशेष कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५	

दर्ता नं.	कानूनको नाम (ऐन, नियम, कार्यविधि निर्देशिका मापदण्ड)	कैफियत
२६	नगर शिक्षा विकास कोष संचालन कार्यविधि, २०७५	
२७	बाल शिक्षा विकास केन्द्र संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	
२८	नगर बस संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५	
२९	"घ" वर्गको निर्माण व्यवसायी इजाजत पत्र सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	
३०	स्रोत व्यक्ति व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६	
३१	जेष्ठ नागरिक परिचय पत्र वितरण सम्बन्धी कार्यविधि २०७६	
३२	मेसिनरी औजार संचालन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६	
३३	आधारभूत तहको बार्षिक परीक्षा संचालन व्यवस्थापन तथा नियमन कार्यविधि २०७६	
३४	बाढी पीडित परिचय पत्र वितरण निर्देशिका २०७६	
३५	असंगठीत क्षेत्रमा कार्यरत श्रमिक तथा असहायहरुलाई उपलब्ध गराउने राहत सम्बन्धी मापदण्ड २०७६	
३६	लक्षित वर्ग कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०७७	
३७	आर्थिक ऐन २०७७	
३८	विनियोजन ऐन २०७७	
३९	सुपथ मूल्य पसल संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७	
४०	योजना तर्जुमा कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७	
४१	नगर प्रमुख रोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०७७	
४२	सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५ पहिलो संशोधन २०७७	
४३	नगर एम्बुलेन्स संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७	
४४	शहरी विकास तथा घर नक्शा पास सम्बन्धी कार्यविधि २०७७	
४५	कृषक पेन्सन सम्बन्धी कार्यविधि २०७७	
४६	हाट बजार संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७	
४७	लैंगिक हिंसा निवारण कोष संचालन कार्यविधि २०७७	
४८	वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन २०७७	

३.५ अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था :

न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा २१ तथा जिल्ला अदालत नियमावली, २०७५ को नियम ९४ बमोजिम सम्मानित जिल्ला अदालत दार्चुलाबाट अनुगमन गरी आवश्यक सुझाव हुनु पर्नेमा हाल अनुगमन गरिएको छैन ।

३.६ मुख्य उपलब्धी

- दैनिक प्रशासनिक तथा नियमित कार्यहरू सफलता पूर्वक सम्पादन गरिनु,
- न्यायिक समितिका १४ वटा बैठक संचालन भई न्यायिक समिति समक्ष पेश भएका विभिन्न १२ वटा उजुरी सम्बन्धी छलफल गरी आवश्यक कारवाही गरिएको ९ वटा उजुरी फछ्यौट भइ लगत कट्टा भएको ।
- उच्च अदालत महेन्द्रनगरमा महाकाली नगरपालिका समेतलाई विपक्षी बनाई परमादेश निषेधाज्ञाको रिट निवेदन सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही अगाडि बढाईएको छ साथै उच्च अदालत महेन्द्रनगर ईजलासमा दर्ता भएको अदालतको मानहानी मुद्दामा महाकाली नगरपालिका समेतलाई विपक्षी बनाई पेश गरेको मुद्दा सम्बन्धमा समेत प्रक्रिया अगाडी बढाईएको छ ।
- जिल्ला अदालत दार्चुलामा महाकाली नगरपालिका समेतको विरुद्धमा पेश भएको अनधिकृत अतिक्रमण हटाई, क्षतिपुर्ति दिलाई भराई पाउँ भन्ने मुद्दामा प्रतिउत्तर पेश गरि आवश्यक कारवाही अगाडी बढाईएको छ ।
- नगरपालिकाका विभिन्न समितिहरूको बैठकमा कानुनी परामर्श सहित विभिन्न मितिमा संचालन भएका बैठकहरूमा सहभागि भई सहजीकरण गरिएकोछ ।
- कार्यपालिका बैठक संचालन संचालन गर्न आवश्यक व्यवस्थापकीय प्रबन्ध मिलाउन नियमित सहयोग गरीएकोछ ।
- गरीब धरपरिवार पहिचान तथा परिचय पत्र वितरण कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रिया अन्तरगत व्यवस्थापकीय सहयोग गरिएकोछ,
- न्यायिक समिति(कार्यविधि) ऐन, २०७५ बमोजिम न्यायिक समितिको सचिवालय व्यवस्थापन गर्न कानुनी ईकाई व्यवस्थापन गरिएकोछ । सो कार्यविधिहरूको मस्यौदा तयार गरी विधेयक समिति मार्फत प्रक्रिया अनुसार कानुनको रूपमा प्रमाणिकरण गराई कार्यान्वयनमा गरीएकोछ ।
 - सुपथ मूल्य पसल संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
 - नगर प्रमुख रोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०७७
 - योजना तर्जुमा कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
 - सरसफाई तथा फोहर मैला व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५ पहिलो संशोधन २०७७
 - नगर एम्बुलेन्स संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७

- शहरी विकास तथा घर नक्शा पास सम्बन्धी कार्यविधि २०७७
- कृषक पेन्सन सम्बन्धी कार्यविधि २०७७
- हाट बजार संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७७
- लैंगिक हिंसा निवारण कोष संचालन कार्यविधि २०७७
- वातावरण तथा प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन ऐन २०७७

३.७ स्थानीय तहमा न्यायिक समिति : अवसर

सरकार सञ्चालनमा महत्वपूर्ण अङ्गहरूमध्ये न्यायपालिका एक महत्वपूर्ण अङ्ग हो । व्यवस्थापिकाले तयार गरेको कानून कार्यपालिकाले कार्यान्वयन गर्छ । यस क्रममा कानूनमा देखिएका अस्पष्टतालाई व्याख्या गर्ने र विवाद निरूपण गर्ने काम न्यायपालिकाले गर्छ । विश्वका केही देशहरूले अभ्यास गर्दै आएको स्थानीय तहको अदालती अभ्यास नेपालमा सुरुको अवस्थामा छ ।

लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापनापछि स्थानीय तहदेखि नै सुदृढ एवम् सबल बनाउनको लागि स्थानीय नेतृत्व, स्थानीय कानून र स्थानीय सरकारको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहमा न्यायिक समितिको व्यवस्था गरेको छ ।

उल्लेखित विवादका विषय बाहेकका विषयहरू पनि न्यायिक समितिले मेलमिलापका माध्यमबाट टुङ्गो लगाउनु पर्छ । न्यायिक समितिमा निवेदन वा फिराद पेश भएपछि विपक्षीका नाउँमा म्याद पठाउने, प्रतिउत्तर बुझ्ने, प्रमाणको परीक्षण, साक्षी परीक्षण गर्ने, मेलमिलापका लागि दुवै पक्षलाई उत्प्रेरित गर्ने लगायत सबै प्रक्रिया टुङ्ग्याएर मात्र समितिले निर्णय गर्नुपर्छ । निर्णय गर्दा तीनवटै सदस्यको सहमति नभए दुई जनाको निर्णयले फैसला गरिन्छ । फैसलामा समिति संयोजक अनिवार्य हुनुपर्छ । यस निर्णयमा चित्त नबुझ्ने पक्षलाई पुनरावेदनका लागि म्याद दिने व्यवस्था समेत गरिएको छ ।

३.८ स्थानीय तहमा न्यायिक समिति : चुनौती

स्थानीय स्तरमा अदालती अभ्यासको सुरुवात निकै नै सकारात्मक र प्रभावकारी कदम भए पनि न्याय सम्पादन गर्दा देहाय चुनौतिहरू हेकाछन्।

- न्याय सम्पादनका क्रममा कानुनी ज्ञानको अभाव हुनु तथा प्राविधिक ज्ञानको कमी रहनु,
- यथेष्ट प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी फैसला हुनसक्ने,
- चुनावबाट आएका जनप्रतिनिधि इजलासमा हुने भएकाले राजनीतिक पूर्वाग्रहीपन हुनसक्ने
- कुनै पनि मुद्दामा सिधै जिल्ला अदालतमा जान सकिने भएकाले राजनीतिक रूपले फरक विचारका व्यक्तिहरू सिधै जिल्ला अदालतमा मात्र जान सक्ने

३.९ सुझाव

न्यायिक समितिको प्रभावकारी संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धमा देहाय बमोजिम सुझावहरू पेश गरिएको छ ।

- संघीय तथा प्रदेश तहबाट बेलाबखतमा नगरपालिका तथा वडाहरूमा न्याय कानून सम्बन्धी प्रशिक्षण दिनुपर्ने,
- न्यायिक समिति सदस्यहरूलाई विभिन्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गोष्ठीमा सहभागी गराई क्षमता अभिवृद्धि गराउनु पर्ने,
- न्यायिक समितिको सचिवालय र ईजलास यथाशिघ्र व्यवस्थापन गरिनु पर्ने,
- विकासका नाममा भइरहेका विनास, वातावरणीय रूपमा प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी गरिएको विकास, सरकारी जग्गामा आफूखुसी प्रयोग आदि नियन्त्रण गर्नका लागि समेत स्थानीय अदालत वा न्यायिक समितिको आवश्यकता महसुस भएको हुँदा ईजलास यथाशिघ्र व्यवस्थापन गरिनु पर्ने,

- न्यायका मान्य सिद्धान्तको अधिनमा रही प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त बमोजिम हुने गरी प्रभावकारी न्याय सम्पादन गरी छिटोभन्दा छिटो, कम खर्चिलो र प्रभावकारी न्याय दिने अभ्यासको सुरुवात गर्न न्यायिक समितिको सचिवालय र ईजलास यथाशिघ्र व्यवस्थापन गरिनु पर्ने,
- मेलमिलाप केन्द्रहरू स्थापना गरी कार्य सम्पादनमा सहजीकरण गर्न व्यवस्था मिलाउनु पर्ने,
- मेलमिलापकर्ता सम्बन्धी तालीम संचालन गरी मेलमिलापकर्ता तयार गर्नु पर्ने ।

३.१० न्यायिक समिति र अपेक्षा

- न्यायिक समितिबाट न्याय सम्पादन प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन संघिय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट देहाय बमोजिम अपेक्षा राखिएकोछ ।
- न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिको लागि समय समयमा कानून सम्बन्धी तालिमहरू संचालन गरिनु पर्ने,
- न्यायिक समितिको सचिवालय तथा कानून मामिला उपशाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न न्याय तथा कानून सम्बन्धी सेवाकालीन तालीम संचालन गराई दिनुपर्ने,
- ईजलास संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाईनु पर्ने,
- न्यायिक समिति मार्फत भए गरेका काम कारवाहीहरूको नियमित अनुगमन गरी पृष्ठपोषण गराईनु पर्ने,
- न्यायिक समिति मार्फत भए गरेका काम कारवाहीहरूको नियमित अनुगमन गरी पृष्ठपोषण गराईनु पर्ने,
- न्यायिक समितिलाई तालिमका साथै पदाधिकारी कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गराउन अवलोकन भ्रमण गराईनु पर्ने ।